

УДК 113:51(043)

DOI <https://doi.org/10.30970/PPS.2022.41.10>

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКІ ПОГЛЯДИ ВАСИЛЯ СТУСА

Володимир Попов

*Донецький національний університет імені Василя Стуса, юридичний факультет,
кафедра теорії, історії держави і права та філософії права
вул. Симона Петлюри, 2, 21050, м. Вінниця, Україна*

Яна Котець

*Донецький національний університет імені Василя Стуса, юридичний факультет,
кафедра теорії, історії держави і права та філософії права
вул. Симона Петлюри, 2, 21050, м. Вінниця, Україна*

Стаття присвячена соціально-філософським поглядам великого українського поета ХХ сторіччя Василя Стуса. В статті проаналізовано творчий спадок митця, спогади його однодумців та опонентів щодо політичних переконань та філософських поглядів Митця. На підставі їх аналізу стверджується, що Стус з самого початку своєї творчості виборював українські національні ідеали, вставав на захист духовних засад українства та прав української мови в часи панування радянської ідеології, яка була націлена на асиміляцію українців та створення нового типу людини – «будівника комунізму». Основу цієї моделі складав старий російський шовінізм в нових комуністичних шатах. Василь Стус в своїх соціально-філософських поглядах зазнав і певної трансформації: від ортодоксального національно забарвленого марксизму до дисидентського радикалізму, побудованого на національно-демократичних цінностях. Велике місце в його творчості займає й жорстка критика радянського режиму, який уявляється йому державою «напівсонця – напівтьми». Василь Стус приділяє уваги також проблемі приниження людської гідності в умовах тоталітарного ладу. В своїх поглядах він схилиється до соціально-політичних поглядів антикомуністичного французького екзистенціалізму. Зокрема у А. Камю від запозичує ідею абсурдності соціальної дійсності, яку плідно втілює в своїй поетичній творчості. На підставі трагічного досвіду постійних переслідувань і тривалого ув'язнення в політичних таборах, Поет створює власне соціально-філософське осмислення радянської дійсності та радикально-критичне осмислення владної системи, побудованої на приниженні людської гідності та свободи. В основі його соціально-філософської концепції лежить цілісна система світоглядних переконань, яка може бути визначена як оригінальна версія українського літературно-філософського екзистенціалізму з тенденціями перетворення в релігійний персоналізм. В своїх пізніх творах та таборових щоденникових записках Василь Стус формулює остаточно свою соціально-філософську позицію як національно-демократичного радикалізму, антикомунізму та героїчного стоїцизму у протистоянні тоталітарній системі.

Ключові слова: національна ідея, соціально-філософські погляди, екзистенціалізм, національно-демократичний радикалізм, тоталітаризм, суспільство абсурду, нонконформізм, права людини, свобода, людська гідність, героїчний стоїцизм, патріотичний персоналізм.

Постановка проблеми. В умовах зухвалої російської агресії, що розпочалася в лютому цього року та того титанічного протистояння українського народу цій страшній навалі набуває непересічної актуальності звернення до духовних засад новітнього українського Духу та спадщини його виразників та творців, які закладали його підвалини ще в умовах тоталітарно-колоніального режиму в лещатах якого Україна перебувала більшу частину минулого сторіччя.

Василь Стус – одна з найвидатніших постатей історії України другої половини ХХ століття. Як символ втілення української ідеї його постать дорівнює постатям поетів-профетів України – Тараса Шевченка, Лесі Українки та Івана Франка. Глибокий філософський зміст його творів, його трагічна доля, послідовна боротьба за гідність людини, національну свободу і відродження духовності, сміливий спротив тоталітарній системі визначає актуальність дослідження філософського виміру його творчості в наш час, коли Україна у відчайдушній боротьбі з агресором намагається остаточно ствердити власну свободу та незалежність, відстояти свій шлях до Європи.

Аналіз наукових джерел і публікацій. Трагічна доля і поетична творчість Василя Стуса була актуалізованою ще на початку 1990-х років і стали предметом ретельного дослідження фахівців різних гуманітарних наук: літературознавців, мовознавців, культурологів, істориків тощо. Майже всі вони наголошували на особливих філософських інтенціях поета, належності його до екзистенціалізму як одного з найбільш впливових філософських напрямів європейської філософії ХХ сторіччя. Але філософські аспекти його творчості чомусь майже залишилися поза увагою професійних філософів та істориків філософії зокрема.

Щодо ж головної проблеми роботи – виявлення специфіки філософських аспектів творчості Василя Стуса то тут в якості теоретико-методологічних засад нами були обрані найбільш авторитетні напрацювання сучасного стусознавства в цій галузі в роботах А. Акіллі, Ю. Бедрика, Ю. Бондаренка, С. Грабовського, Т. Гундорової, І. Дзюби, М. Жулинського, В. Івашка, М. Коцюбинської, К. Москальця, М. Рябчука, Е. Соловей, Д. Стуса та того ж Ю. Шевельова (Шереха).

Нами були взяті до уваги також філософські аспекти дисертацій присвячених творчості Василя Стуса В. Біляцької, Г. Віват, М. Єгорченко, Є. Іщенко, І. Онікієнко, О. Рарицького, О. Росінської, С. Саковець і, особливо, В. Полюги та С. Тодорової.

Соціально-філософська спадщина Василя Стуса є достатньо невеликою. Поет свідомо досить часто уникав розгляду гострих соціальних проблем (тим більш, що в той час на більшість з них було накладене своєрідне ідеологічне «табу»), а у передмові до збірки «Зимові дерева» написав про свою зневагу до політиків. Не зважаючи на це, висловлювання Стуса по певним соціально-філософським питанням, політична інтерпретація його поетичних та літературознавчих творів й до нашого часу перебувають в епіцентрі уваги не лише фахівців, а й усієї української громадськості.

Спираючись на спадщину поета, спогади його сучасників, ми проаналізуємо його філософські погляди в нашій статті, **метою** якої є визначення головних особливостей політичної та філософської позиції Василя Стуса в контексті політичної боротьби його доби.

Виклад основного матеріалу. Популярний сучасний український письменник Сергій Жадан, отримуючи премію імені Василя Стуса 20 травня 2017 року, оцінюючи роль Василя Стуса в сучасному житті, наголошував на тому, що «важливість біографії цього поета, важливість його присутності в нашому просторі є настільки очевидною та затребуваною, що навіть повторення всім відомих речей, пов'язаних із ім'ям та письмом Стуса, видається все ж необхідною». Але зазначає він для багатьох можновладців та пересічних громадян «сама постать Стуса є просто чужою, незрозумілою. Припускаю, що для них Стус є постаттю не так поетичною, як політичною, міцно впаяною в незрозумілий український контекст, яку можна розглядати виключно в цьому контексті» [1].

Поезію Василя Стуса, її соціально-філософський сенс можна збагнути лише в контексті тих соціальних умов, в яких перебувала Україна з кінця 1950-х до середини 1980-х років. В СРСР в складі якого знаходилася наша країна після 1956 року, незважаючи

на продовження панування Комуністичної партії відбуваються великі соціальні зрушення. Після викриття Микитою Хрущовим «злочинів культу особистості» на XX з'їзді КПРС та реабілітації жертв сталінських репресій в країні виникає нова духовна атмосфера підйому, в повітрі відчувався смак свободи та майбутніх змін, які приведуть країну до щасливого майбутнього. Надія на зміни викликала сильне духовне піднесення, яке надихало молодих інтелігентів-шістдесятників у всіх кутках СРСР, особливо у великих містах, що стають культурними центрами. Поезія починає відігравати ключову роль в культурі суспільства. Вона стала не просто популярною, але й стала однією з найважливіших аспектів соціального життя. Багатотисячні натовпи приходили послухати виступи поетів, з прилавків миттєво розходилися їхні збірки, а самі письменники стали своєрідним виразом творчої свободи. Одним з центрів цього руху стала й Україна, але «хрущовська відлига» тут мала ще один важливий аспект – боротьбу за дотримання національних прав хоча б в тих межах, які були можливими в умовах радянського ладу.

Відомий літературознавець Михайло Хейфец писав згодом з цього приводу: «У 1950-60-і роки, роки набули нечуваної популярності поезії серед радянської молоді, гриміли в Радянському Союзі дві поетичні «четвірки», російська (Вознесенський, Євтушенко, Рощенко, Ахмадуліна) і українська (Драч, Вінграновський, Коротич, Ліна Костенко)» [2, с. 12]. Згодом з «російської четвірки» більшість пішли на компроміс з владою, яка все більше вдавалася до придушення свободи, лише Белла Ахмадуліна залишилася вірною первісним ідеалам. З української – лише «одна Ліна Костенко лишилася поетом». Але Хейфец погоджується з думкою політ'язня Зоряна Попадюка про те, що «більшого за Стуса в українській поезії нікого нема» [2, с. 12].

Загальноукраїнської відомості Василю Стусу надали вірші, опубліковані в грудневому номері 1959 року «Літературної газети» з напутнім словом автора культових «Пісні про рушник» та «Знову цвітуть каштани» Андрія Малишка. Ці ліричні твори були достатньо відповідними за духом головним ідеям тодішнього шістдесятництва: оптимістичні і романтичні.

Дитинство та юність Василя Стуса, які припали на воєнні та повоєнні роки, пройшли на околиці Донецьку. Але, починаючи зі студентських років не зважаючи на російськомовне середовище, незмінним для нього був його «стоїцизм щодо відстоювання рідної батьківської мови й традиції» [3, с. 53]. А він відзначався також «безмежною закоханістю у слово материнсько-батьківське, бентежною тривогою за його майбутню долю» [98, с. 14]. В цьому можна вбачати й вплив родинного оточення: «...Вся сім'я любила співати, спілкувалися українською мовою» [4, с. 139]. Він також після невдалої поїздки до Києва, обирає собі фахом українську філологію. Вже після закінчення педінституту та служби в армії учителюючи в Горлівці, він часто виступав із лекціями «перед місцевими жителями, бо був радий, що людей цікавлять проблеми рідної історії, культури» [4, с. 142]. Спілкувався завжди тільки українською мовою, хоча іноді це призводило до певних побутових конфліктів. Після досвіду роботи вчителем української мови та літератури в зросійшеному середовищі соціально-політичні погляди Поета дещо радикалізуються. Його критика стосувалася насамперед внутрішньої політики радянської влади, особливо, в галузі національно-культурного життя. Стус болісно реагував на випадки, прикрі ситуації, пов'язані з несприйняттям викладання, а особливо публічного вживання української мови як місцевим населенням (особливо на Донбасі), так і керівництвом.

В сповненому болі за рідну мову і рідний край, він 12 грудня 1962 року пише листа своєму «хрещеному батькові» в поезії Андрієві Малишку. Його рядки сповнені болем і гніву: «У нас немає майбутнього. Коріння нації – тільки в селі, а "хуторянським" народом

ми довго не проживем, пам'ятаючи про вплив міста, про армію, про всі інші канали русифікації. На Донбасі (та й чи тільки!) читати українську мову в російській школі – одне недоумство. Треба мати якісь моральні травми, щоб це робити» [5]. Стус намагається дотримуватися ідеологічних засад марксизму-ленінізму, але при цьому практика асиміляції всього українського на Донбасі викликає у нього праведний гнів: «Я вважаю, що доля Донбасу – це майбутня доля України, коли будуть одні солов'їні співи. Як же можна миритись з тим особливим інтернаціоналізмом, який може призвести до згуби цілої духовної одиниці людства? Адже ми не пруси, не полаби, адже нас – за 40 мільйонів» [5].

Більшість дослідників творчості Василя Стуса вважають, що соціально-філософське кредо Василя Стуса, стрижнем якого була національна ідея (спочатку у марксистсько-ленінському форматі) остаточно сформувалося наприкінці 1962 року, коли він переїжджає до Києва. Його погляди майже в усьому співпадали з тим інтелектуальним середовищем в якому він знаходить творчу насагу й натхнення (Клуб творчої молоді до якого тоді входили Іван Дзюба, Євген Сверстюк, Іван Світличний, Василь Симоненко, Алла Горська та інші). Великою мірою він поділяв головні ідеї книжки-памфлету Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1965), яка стала своєрідним маніфестом українських шістдесятників. Про це свідчить його філософсько-публіцистичне есе «Дещо з думок наших попередників про національне питання на Україні та про її сьогоденне буття» (1968) він висловив думки подібні дзюбівським, але без посилань на класиків марксизму-ленінізму. В ньому він зокрема пише; «...за переписом населення 1959 року маємо близько 4,5 мільйона українців в СРСР, що відмовилися від материнської мови на користь російської, бачимо, що тут уже йдеться не просто про проблеми, а про щось фатальніше, про життя і смерть української нації» [6, с. 392]. Й далі: «Сільське українське населення, колгоспники не мають фактично доступу до міста, не можуть вливатися в міське населення і виносити за межі села українську мову». Стус знову оперує цифрами, вказуючи на катастрофу національної асиміляції: «...видно при простих арифметичних підрахунках, що тільки через росіян 4 227 769 українців не мають змоги жити в українських містах. Коли ж додати сюди ще й євреїв, які майже всі живуть у містах і користуються російською мовою, то серед міського населення буде вже понад 31% неукраїнців (тобто некорінного населення республіки). Отже, понад 5 мільйонів українців не можуть зайняти свого законного місця в містах, не можуть користуватися всіма отими перевагами, які дає життя у місті порівняно з помешканням на селі, не можуть брати найактивнішу участь у творенні самої культури української нації» [6, с. 396]

Краще зрозуміти сутність соціально-філософських поглядів Поета з національного питання можливо на підставі спогадів його друга з часів навчання в Сталінському педінституті Віктора Дідківського: «Ставлення Стуса до національного питання впливало з його філософії життя. Своє філософсько-національне кредо Василь обґрунтував мені у 1978 році, коли приїздив на похорон батька у Донецьк. Нація – це спосіб існування людства. Інакше, як у формі нації, людство існувати не може. І тому порушення прав нації, а тим більше політика знищення націй (лінгвоцид, етноцид, екоцид) є брутальне порушення прав людини, злочин проти людства. Тому збереження прав нації на існування, захист і боротьба за її нормальне буття (збереження культури, мови, звичаїв) – це є боротьба за збереження людства» [7, с. 110].

За умов існування Василя Стуса в тоталітарному суспільстві, за відсутності української державності, увага поета була прикута до буття людини, породжує трагічне відчуття безглуздості та абсурдності. У спогадах Євген Сверстюк зазначає: «У судовому звинуваченні поета фігурують окремі вірші бойового і сатиричного характеру» [8, с. 213]. Деградуєчи й агонізуючи, влада мстилася В. Стусові, який виступав проти цілковитого

збочення соціального життя і суцільної ідеологічної істерії. Простір тюрми лише посилить і загострить екзистенційні почування і переживання митця. В умовах ув'язнення поетична творчість стане для Стуса засобом боротьби проти жорстокості та безглуздості системи, стане альтернативою просторові страждання і зла.

Але саме Україна залишалася для Василя Стуса є визначальною духовною субстанцією, що відобразилося в його оригінальній історіософській концепції. Вона завжди була джерелом його поетичної сповіді й пророцтва. Його соратниця, львівська поетка Ірина Калинець зазначала в своєму інтерв'ю газеті «День» (3 вересня 2010 р.): «В одному з листів він писав, що туга за Україною змушує його творити. Тобто те, що мучителям здавалося карою для політв'язнів, певною мірою творило для нас сенс життя... було стимулом до творчості, до праці» [4, с. 165]. Особливо гострим стало почуття єдності з рідною землею, намагання знайти в ній своє душевне спасіння стало на чужині: в ув'язненні та засланні: «О земле втрачена, явився / бодай у зболеному сні, / і лазурово простелився, / і душу порятує мені» [9, с. 168].

Разом з тим, радянська Україна, яку поет називав «протрухлим українським материком» не викликала у нього жодних симпатій. На цю амбівалентність відношення Стуса до рідної країни, що знаходиться під радянським пануванням відмічав Ю. Шерех (Шевельов), який писав, що «... один з панівних у Стуса образів – образ України. У душі Шевченківсько-романтичної традиції Україна – це рай, але рай сплюндрований. Звідси образ України протистоїть образам тюрми-Колими, доповнює їх і – через факт сплюндрованості – зливається з ними» [10, с. 382].

В. Стус є справжнім духовним велетнем, який, за словами покійного голови УГКЦ Любомира Гузара, «спроможний бути вільним і в невільній державі» [11]. Митець «навіть за ґратами лишався вільною людиною, саме тому його смерть у неволі перетворилася на безсмертне утвердження справжньої свободи. Власне, наявність таких людей дозволяла вважати наш народ волелюбним. Але брак таких людей не давав змоги цілому народові стати вільним» [11]. Вільнолюбна й жертвна натура поета-борця виводить на історико-національний характер свободи, розуміння її як «області долі», де доля – це «сутнісно доля народу». Вона конструє буття індивідів і країн як цілого, а екзистенцію розглядає як справжнє існування в національному цілому. Поет при цьому є «унікальною особистістю, втіленням ідеї абсолютної свободи («Україна є вільна, бо я є вільний...») й високої духовності» [12, с. 43]. Поет набуває рис пророка, який несе народові Слово, що заряджає його потужною соціальною енергетикою.

У важку днину української історії, коли разом з підвищенням добробуту катастрофічно занепадала суспільна мораль, відбувалася національна асиміляція, а особистість була повністю нівелірована, В. Стус проголосив ідею необхідності збереження індивідуального «Я», особистісної та національної ідентичності. Про його головні вимоги «Чого він хоче?» – якось запитав його однокурсник по педінституту Олег Орач. І отримав досить чітку відповідь: «Щоб в Україні – і скрізь – була соціальна справедливість, щоб в Україні – і на його рідній Донеччині – не закривали масово україномовні школи, щоб європейський п'ятдесятимільйонний український народ, як всі народи у світі, мав і мову свою, і свою історичну пам'ять, і гідність...» [4, с. 367]. Цю позицію сучасний український культуролог та літературознавець Петро Іванишин визначає як відповідність «настановам українського культурного націоналізму, за якими людина вважається національною субстанцією, чи, за онтологічною герменевтикою, національним буттям» [13, с. 253].

Гуманістичні принципи лежать і в основі його соціально-філософських поглядів. Поет викриває антигуманну сутність тоталітарного режиму, який принижує особисту

та національну гідність людини. Особливе місце в його соціальній філософії належить його боротьбі за збереження національної ідентичності українського народу, його мови та культури.

Трагічна доля Василя Стуса залишається в епіцентрі політичних баталій і дотепер. 2019 року майже одночасно виходить фільм «Заборонений» і книга журналіста Вахтанга Кіпіані, побудована на розсекречених документах радянського КДБ та інших силових та судових органів радянської доби [14]. Головні суперечки проте точаться навколо Віктора Медведчука, державного захисника на процесі 1980 року, який не зміг захистити поета від наклепницьких звинувачень влади. Але ажіотаж, піднятий навколо фільму і книги, які намагалися заборонити рішенням суду, ще раз привернув увагу всіх українців до величної постаті поета-борця за незалежну Україну.

Великий поет-політв'язень став символом національного руху, його приклад боротьби за ідеали та людську гідність надихала українських патріотів під час Помаранчевої революції 2004 року і Революції гідності 2013-2014 років, вона продовжує залишатися й під час героїчного спротиву армії та всього українського народу під час сьогоденної російської агресії.

Висновки. Таким чином, на підставі попереднього аналізу ми можемо стверджувати, що соціально-філософські погляди Василя Стуса формуються на основі його першочинного виховання в національно-свідомому середовищі та активної участі в українському дисидентському та правозахистному русі 1960-1980 років. Вони зазнали також певної еволюції на протязі його життя та творчості від ортодоксального національно-забарвленого марксизму до дисидентського радикалізму, побудованого на національно-демократичних цінностях. Але головним стрижнем його поглядів на всіх етапах творчості залишалася безмежна відданість Україні. Особиста самоідентифікація не могла бути без національної ідентичності, поваги до рідної мови і рідної землі. При цьому Василь Стус доволі критично відносився до соціальних реалій тодішньої радянської України та абсурдних умов існування держави «напівсонця та напівтьми». Його соціально-філософські погляди також виключають вузький націоналізм або шовінізм у відношенні до інших націй.

Список використаної літератури

1. Література, яка виходить поза межі книгарень та бібліотек... Сергій Жадан на врученні Премії Стуса. Українська правда. 22 травня 2017. URL: <https://life.pravda.com.ua/columns/2017/05/22/224305/>
2. Хейфец, Михайло. Українські силуети. Нью-Йорк: «Сучасність», 1984. 240 с.
3. Стус Д. В. Василь Стус: життя як творчість Київ : Факт, 2005. 368 с.
4. Василь Стус: Поет і Громадянин: книга спогадів та роздумів. К.: ТОВ «Видавництво «КЛЮ»», 2013. 684 с.
5. Лист Стуса до Малишка. *Історична правда*. URL: <https://www.istpravda.com.ua/columns/2021/01/26/158881/>
6. Стус В. Дещо з думок наших попередників про національне питання на Україні та про її сьогоденне буття. Твори: У 4 т., 6 кн. Львів: Вид. спілка «Просвіта». Т. 4. 1994. С. 381–398.
7. Василь Стус у своїх листах. *Вітчизна*. 1995. № 7-8. С. 103–112.
8. Сверстюк Є. Блудні сини України. Упорядник Тарас Марусик. Київ: Т-во «Знання» України, 1993. 256 с.
9. Стус В. Твори: У 4 т., 6 кн. Львів: Вид. спілка «Просвіта». Т. 3. Кн. 1: Палімпсести / Ред. кол.: М. Коцюбинська та ін.; Упоряд., прим., підготов. варіантів Д. Стуса; Авт. передм. Д. Стус. 1999. 485 с.

10. Шерех Ю. Трунок і трутизна (Про «Палімпсести» Василя Стуса). *Третя сторожка: Література. Мистецтво. Ідеології*. Київ : Дніпро, 1993. С. 222–264.
11. Гузар Л. Про свободу. URL: <https://dt.ua/internal/pro-svobodu.html>.
12. Яструбецька Г. І. Концепт «Україна» в поезиторчості Василя Стуса. *Слово і Час*. 2004. № 10. С. 37–43.
13. Іванишин П. В. Національний спосіб розуміння в поезії Т. Шевченка, Є. Маланюка, Л. Костенко: монографія. Київ : Академвидав, 2008. 392 с.
14. Справа Василя Стуса. Збірка документів з архіву колишнього КДБ УРСР. Уклад. В. Кіпіані. Харків: Віват, 2019. 688 с.

SOCIO-PHILOSOPHICAL VIEWS OF VASYL STUS

Vladimir Popov

*Vasyl Stus Donetsk National University, Faculty of Law,
Department of Theory, History of State and Law and Philosophy of Law
Simona Petliura str., 2, 21050, Vinnytsia, Ukraine*

Yana Kotech

*Vasyl Stus Donetsk National University, Faculty of Law,
Department of Theory, History of State and Law and Philosophy of Law
Simona Petliura str., 2, 21050, Vinnytsia, Ukraine*

The article is devoted to the socio-philosophical views of the great Ukrainian poet of the twentieth century Vasyl Stus. The article analyzes the creative heritage of the artist, the memories of his associates and opponents of the political beliefs and philosophical views of the artist. Based on their analysis, it is stated that Stus from the very beginning of his career fought for Ukrainian national ideals, defended the spiritual foundations of Ukrainianness and the rights of the Ukrainian language during the Soviet ideology aimed at assimilating Ukrainians and creating a new type of man – "builder of communism". The basis of this model was the old Russian chauvinism in the new communist clothes. Vasyl Stus in his socio-philosophical views has undergone a certain transformation: from orthodox nationally colored Marxism to dissident radicalism, built on national democratic values. A strong place in his work is occupied by harsh criticism of the Soviet regime, which he sees as a state of "half-sun – half-darkness." Vasyl Stus also pays attention to the problem of humiliation of human dignity in a totalitarian system. In his views he leans towards the socio-political views of anti-communist French existentialism. In particular, A. Camus borrows from the idea of the absurdity of social reality, which he fruitfully embodies in his poetic work. Based on the tragic experience of constant persecution and long imprisonment in political camps, the poet creates his own socio-philosophical understanding of Soviet reality and a radical-critical understanding of the power system built on the humiliation of human dignity and freedom. At the heart of his socio-philosophical concept is a holistic system of worldviews, which can be defined as an original version of Ukrainian literary and philosophical existentialism with tendencies to transform into religious personalism. In his later works and camp diary entries, Vasyl Stus finally formulates his socio-philosophical position as national-democratic radicalism, anti-communism and heroic stoicism in opposition to the totalitarian system.

Key words: national idea, socio-philosophical views, existentialism, national-democratic radicalism, totalitarianism, society of absurdity, nonconformism, human rights, freedom, human dignity, heroic stoicism, patriotic personalism.